

intern care asigură regularitatea și legătura strânsă între evenimente“, expus în Causalitatea lui Perminov în dezvoltare cronologică. Aplecarea atentă asupra evenimentului și vigilența permanentă la tentațiile amănuntului trebuie să dea nu numai o descriere cât mai fidelă a momentului de cotitură, dar mai ales să prezinte coerent și veridic atât cauzele, cât și consecințele sale. Pentru că, dacă acceptăm criteriile empirice ale violenței publice definitive pentru lovitură de stat, revoluție sau răscoală și identificăm trăsăturile comune ale fiecărui astfel de eveniment, putem ajunge la imaginea unei periodicități încă neasumate. Marele pariu al premisei de la care am plecat este o altă întrebare fundamentală:

Dacă putem identifica o periodicitate a evenimentelor violente de tip revoluție sau lovitură de stat, pornind din 1821 și până la mineriadele din 1999, este oare posibilă repetarea lor într-o perioadă scurtă de timp, semn că românii nu au rezolvat cauza care le produce mereu?

Așadar, a existat oare în societatea românească modernă un motiv profund care a generat cu mare frecvență loviturile de stat, revoltele de stradă, insurecțiile? Continuă oare să existe acest motiv, astfel încât România să le cunoască din nou? Acestea sunt întrebările tulburătoare la care voi încerca să răspund în tratatul de față. Pentru acest demers aleg drept vehicul al analizei comportamentul națiunii și acea parte a imagologiei care analizează imaginea națiunii despre sine înșăși.

Autorul

Introducere

La o primă privire aruncată spre percepția populară la români, *Principele* lui Machiavelli este cel mai cunoscut apel la autoritate. Machiavellismul se citează cu mare frecvență, mai ales prin sintagma *scopul scuză mijloacele*, dar cu precizarea că românul înțelege bine folosirea mijloacelor, dar cam uită scopul. Odată impresionați de această teză preluată strident de iezuiți, restul operei lui Machiavelli poate fi ignorat. Vom observa însă că statul modern român se va preocupa permanent de constituirea unei armate puternice și că toate loviturile de stat au avut componente militare sau au fost date cu sprijinul armatei. Principiul vine tot din Machiavelli: „Orice republică sau orice monarhie care va acorda întreaga grijă și va face toate eforturile pentru a dispune de o armată atât de organizată, să fie sigură că prin astfel de exerciții va dispune permanent de soldați excelenți, superiori celor ai vecinilor, *destinați să impună și nu să accepte legea*“¹. La fel este ignorat și faptul, destul de evident pentru specialiști, că *Principele* florentinului este o adaptare borgană a lucrării *De Regno* a lui Toma din Aquino², precum și a acelor

¹ Niccolo Machiavelli, *Arta războiului*, Editura ANTET, București, 1999, p. 63.

² Leopold Genicot, *Le De Regno: speculation ou realisme?*, Katholieke Universiteit Leuven, Instituut voor Middeleeuwse Studies, 1976, partea I, p. 3.

questiones damnate din *Secunda Secundae a Summei Theologiae*. Teza lui Toma din Aquino: *pentru a face un bine, ai voie să faci orice rău* fundamentează astăzi doctrina NATO asupra bombardamentului strategic³. Poate nu întâmplător, un român – adică cetățeanul unui stat cu o istorie de un secol și jumătate de convulsii politice acute – a reușit să pună la îndoială maxima machiavellică. Titu Maiorescu, personalitate strălucită a curentului cultural și politic de Dreapta, a formulat un aforism surprinzător asupra acestui subiect: „Mijlocul e superior scopului și îi reglează valoarea. Prin urmare, fraza iezuiților trebuie întoarsă, spunându-se: *mijlocul justifică scopul*“⁴. Acest *praeceptum* al lui Maiorescu se potrivește perfect fenomenologiei insurecționale din România. Vom observa că multe lovituri de stat au fost necesare și că unele tentative de răsturnare a Puterii au urmărit scopuri generoase ori salvatoare, în vreme ce altele au fost și sunt detestabile. Nu o dată, felul în care s-a acționat, precum și mijloacele folosite au marcat rezultatul cu fierul roșu pentru istorie: „Aici e vorba de altceva: de ideea că valoarea scopului e în strictă corelație cu calitatea mijloacelor întrebuintate, că folosind mijloace criticabile, nu poți efectiv atinge un scop înalt și frumos, că deci nu se poate recomanda întrebuintarea oricărui gen de mijloace pentru îndeplinirea unui scop, fie acesta superior în sine, după cum socoteau și practicau iezuiții, cu maxima lor celebră: *scopul scuză mijloacele*“⁵.

Între Sun-Tzu și Clausewitz lumea a cunoscut cele mai violente lovituri de stat date pentru un anumit bine subiectiv, iar

³ Dr. Hans Kochler, *Ethical Aspects of Sanctions in International Law*, în *Review of International Affairs*, Belgrad, 1995, vol. XLVI, p. 3.

⁴ I. Petrovici, *În jurul unui aforism al lui Titu Maiorescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare“, seria III, Tomul XVI, Mem. 3, Monitorul Oficial, București, 1947, p. 3/45.

⁵ *Ibidem*.

românii sunt parte a acestei lumi, însoțiți de întreaga lor subiectivitate. Cercetându-i pe autorii loviturilor de stat, vom constata mereu că au văzut în actele lor de violență politică și altceva decât preluarea Puterii. Ei căutau să înlăture un rău sau să aducă un bine (binele lor) de care erau perfect convingși. Cine poate contesta patriotismul mareșalului Ion Antonescu? Acțiunea cumva Mussolini în afara voinței poporului italian? Poate cineva să afirme că Adolf Hitler nu și-a iubit țara? E adevărat însă că nu întotdeauna organizatorii unei lovituri de stat au luat în mână *Principele*, așa cum au citit pe îndelete și cu creionul în mână Hitler, Mussolini și Stalin *Tehnica loviturii de stat* a lui Curzio Malaparte⁶. Cartea a fost interzisă în România, a circulat puțin și este de aceea vag citată. Ea se prezintă în continuare drept o lectură incitantă, conține definiții nimerite, dar a devenit un studiu explicativ prea limitat. Curzio Malaparte nu a avut timp să-și dezvolte tezele și a rămas la imaginea de puzzle de noțiuni pe care cercetările asupra loviturii de stat l-au așezat într-o ramă destul de fixă. Partea tehnică a loviturii de stat nu mai este considerată determinantă, insurecția, asaltul și mărirea grupului de insurgenți antrenat în mișcarea violentă decisivă nu rămân singulare, unice producătoare ale acestui tip de ruptură politică. Ocuparea „uzinei electrice“ nu a funcționat în timpul revoluției din decembrie 1989, fapt care ar fi anulat întregul eșafodaj mediativ pe care s-a sprijinit acțiunea diferiților actori ai evenimentului. Statul știe deja că nu trebuie să se apere doar cu forța polițienească. Grupările teroriste acționează de câteva decenii folosind toată gama de tehnici destabilizatoare fără a fi zdruncinat democrațiile solide. O dezvoltare metodologică a temei se întâlnește acum la Roger Muchielli⁷, care atinge domeniul delicat al subversiunii de unde se nasc loviturile de stat. Alți

⁶ Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat*, Editura Nemira, 1996.

⁷ Roger Muchielli, *La Subversion*, Editura Bordas, Paris, 1971.

cercetători abordează științific amenințările neconvenționale la ordinea de stat. Mass-media au devenit parte a problematicei.

Caracteristic pentru loviturile de stat sau pentru tentativele acestora petrecute în România mi se pare a fi starea de fundătură, situația fără ieșire spre care au migrat diferite politici naționale. Structura de guvernare a dat mereu aspectul unui lucru neterminat, neînchegat, vulnerabil și apatic. Sistemul parlamentar a funcționat la fel de greoi și de cele mai multe ori ineficient, atât în 1869, de exemplu, cât și în 1999. Avem obligația să ne punem întrebarea *de ce?* Societatea românească a dat semnale încă după Unirea din 1859 că a fost „ocupată” de modernism înainte să se modernizeze și că a fugărit în permanență o stare de normalitate pe care n-a reușit s-o atingă, fiind ajunsă din urmă, depășită și lăsată la coada plutonului de o istorie prea grăbită. Dintr-un sistem politic minat de asemenea defecte era aproape imposibil să lipsească lovitura de stat. Sursele sale s-au găsit fie în situații limită, fie la interese de grup, fie în orgolii personale, dar toate au gravitat firesc în jurul Puterii. De aceea, o descriere a Puterii în momentul aplicării loviturii de stat mi se pare obligatorie. De asemenea, o inspecție a psihologiei liderilor. În cele din urmă, impactul pe care l-au avut loviturile de stat sau tentativele acestora asupra cronologiei fundamentale a istoriei naționale reprezintă subiectul acestui demers.

Dicționar

Terminologia pe care intenționez să o folosesc în acest studiu are nevoie de un minim dicționar. Semnificația universal acceptată a unor termeni folosiți de români în actualitate se pierde de cele mai multe ori în mediocritatea aproximației. Ca în oricare dintre perioadele postrevoluționare pe care le-au trăit,

românii se lasă propulsați într-o foame de neologisme pe care le mesteacă la repezeală, rostindu-le apoi cu cea mai mare naturalitate, dincolo/alături de semantica lor corectă. Confuzia în folosirea noțiunilor permite unor indivizi să enunțe cele mai atractive truisme, de-a dreptul convingătoare, dar lipsite complet de sens pozitiv, întreținând până la urmă o stare de mediocritate asemănătoare unei „supe culturale” în care plutesc în voie ratații. Altfel spus, neologismele primesc funcții. Victimă a implantului semiotic, românul crede că uzând de aceste semne, își deschide un traseu al emancipării. Și dacă oamenii politici, înalții funcționari sau legiuitorii pot fi creați de cuvinte, atunci cuvintele acelea, și nu altele, ar trebui să ordone lucrurilor. Rezultatul este de regulă o himeră, o îndepărtare de realitatea lumii în care trăim și care operează deja cu legătura directă și clară între substanța neologismelor și forma lor. Problema este în politic. Politicianul este agentul său. În politică și numai acolo, caracterul lingvistic al neologismului ia un alt sens, devenind un instrument al Puterii, o normă, o parolă. Astfel, vom continua să accelerăm pulsul nostru la rostirea cuvântului *naționalism*, văzând în el expresia cea mai profundă a iubirii de neam, în timp ce același tip de tahicardie reflectă în Occident atitudinea față de un extremism. Românii au învățat foarte repede să folosească verbul *a implementa*, pe care îl asociază reformei. Doar un număr extrem de restrâns dintre ei sunt conștienți că originea cuvântului este latinul *impleo* – a umple – și că semnificația imediată a acestui termen importat prin limba engleză este aceea de „umplere” a golului legislativ lăsat de regimul comunist cu instituții democratice ale Europei unite. Dar poate că cel mai evident caz al alienării noționale este cuvântul *tranzitie*, care obligatoriu cere un punct de la care începe transformarea și un punct la care se termină. Or, se observă că afirmăm cu cea mai mare seninătate situarea noastră într-o tranziție, fără însă a ști către ce ne tranzităm. La fel cum în secolul al XIX-lea a fost introdus în

vocabularul curent cuvântul *revoluție* pentru a desemna aplicarea rapidă și forțată a modelului francez în România, la fel și astăzi se implementează criteriile euroatlantice. Fenomenul este sinonim în cazul termenilor care însoțesc aceste evenimente dinamice numite convențional *lovitură de stat*, cu toate că în labirintul sensurilor născute de limba română există o evidentă contradicție între cuvântul *stat* și cuvântul *dinamic*. Văzută astfel, o lovitură politică introduce în istoria locului un fenomen accelerat menit să schimbe nemișcarea unei structuri politice. Pentru a fi înțeleasă, repetată sau împiedicată să se mai repete, ea are nevoie de o definiție.

LOVITURA DE STAT

este, în accepțiunea *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX), un „act de violare a constituției stabilite prin care un grup de persoane preia cu forța puterea în stat“. Probabil că autorii acestei definiții au fost prizonierii unui exclusivism lingvistic, deoarece lovitură de stat din mai 1864 sau puciul de la 23 august 1944 n-aveau cum să fie o violare a Constituției, pentru că aceasta nu exista sau nu funcționa. Apoi, am avut parte de lovituri de stat în care nu s-a tras nici un foc de armă – lipsind elementul de „preluare cu forța armelor“ –, cum a fost așa-numita „Restaurație“ din 7–13 iunie 1930. Practic, în această definiție se amestecă *insurecția*, *revolta*, *răscoala* și *revoluția*, care și ele pot conduce la violarea Constituției și la preluarea puterii prin violență. În limba română există suficiente situații în care mai multe cuvinte înseamnă același lucru, sunt tratate și acceptate ca sinonime,

dar de fiecare dată, fiecare cuvânt are și o nuanță. Între *scânteie* și *licăr* – ambele sinonime ale cuvântului *scîlipire* – va interveni întotdeauna o diferență de intensitate. De aceea, definiția DEX-lui – în care oricum cuvântul *constituție* trebuia scris cu majusculă, pentru că așa înseamnă altceva – este incompletă prin lipsa ei de nuanță. Lucrul acesta nu se întâmplă în marile dicționare occidentale. *Larousse* nu lasă loc de interpretări: *Coup d'Etat* – preluare ilegală a puterii de către o persoană sau un grup care exercită funcții în interiorul aparatului de stat. Definiția este identică și în *Webster's*-ul american. Ea insistă pretutindeni – cu excepția statelor încă prizoniere ale mentalităților comuniste – pe particularitatea acțiunii din interiorul structurii de stat, particularitate pe care sistemul comunist o refuza, fiind de fapt cea mai periculoasă pentru așezarea sa politică. Sistemul comunist, pretinzând că anulează pozițiile antagonice din interiorul unui stat, nu putea admite existența unui conflict care să opună clase și structuri. Dar, pentru percepția corectă a semnificației „de interior“ pe care o are lovitură de stat în terminologia internațională, trebuie subliniat că o acțiune dusă dinafara structurii de stat poartă – după caz – alte denumiri, deja anunțate: insurecție, revoltă, răscoală, revoluție. Fiecare are definiția sa și nuanțele care o disting pe una de cealaltă. Ele aparțin toate societății civile. Una dintre nuanțele terminologiei enunțate este generată de aspectele geometrice ale loviturii de stat, în principal de dimensiunile mișcării, discuția purtându-se în